

UO‘K(UDC, УДК): 82-1/-9

“ILOHIY KOMEDIYA” VA “JANNATGA YO‘L” ASARLARIDA KLASSIK APOKALIPSIS JANR XUSUSIYATLARI¹⁵

Abdurashidov Muhammad Abdumannon o‘g‘li

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

tayanch doktoranti

Toshkent, Uzbekistan

E-mail: muhammadabdurashidov8@gmail.com

ORCID ID: 0009-0002-7492-3249

ANNOTATSIYA	KALIT SO‘ZLAR
Mazkur maqola qiyosiy adabiyotshunoslikning dolzarb va yetarlicha o‘rganilmagan muammolaridan biri bo‘lmish G‘arb va Sharq adabiyotidagi apokaliptik an‘ananing umumbashariy mohiyatiga bag‘ishlangan. Dante Aligyerining “Ilohiy komediya” va Abdulla Oripovning “Jannatga yo‘l” dostonlari teologik va she‘riy jihatdan keng tadqiq etilgan bo‘lsa-da, ularning klassik apokalipsis janri konvensiyalariga muvofiqligi ilmiy muomalada hali to‘liq ko‘rib chiqilmagan. Tadqiqotning maqsadi ushbu bo‘shliqni to‘ldirish maqsadida har ikkala asarni F. Lyukke va K. Kox tomonidan nazariy asoslangan apokaliptik janrning oltita mezoni vakolatli hikoyachi, kuzatuvchi tasvirciligi, vositachi figura, kosmik dualizm, raqamli kodlash va kognitiv transformatsiya asosida qiyosiy-tipologik tahlil qilishdan iborat. Nazariy asosni J.J. Kollinz, P.D. Xanson, D. Xellholm va G.L. Linton kabi olimlarning janr nazariyasiga qo‘shgan hissalarini yanada boyitadi. Olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, o‘rta asr katolik teologiyasi va XX asr islomiy-sharqona esxatologiyasi kabi turli madaniy va diniy an‘analarga tayanishiga qaramay ikkala doston ham insoniyatning ma‘naviy va axloqiy tiklanishiga yo‘naltirilgan transformativ vahiy sifatida apokaliptik janrning yaxlit namunasini tashkil etadi. Ushbu xulosalar o‘zbek mumtoz she‘riyati va jahon adabiyoti o‘rtasidagi aloqalarni yanada chuqurroq janriy-tipologik o‘rganish uchun nazariy asos vazifasini o‘taydi.	Apokalipsis, Dante, Abdulla Oripov, janr konvensiyalari, kognitiv transformatsiya, vositachi figura, esxatologiya, qiyosiy adabiyotshunoslik. Received: April 06, 2026 Accepted: May 15, 2026 Available online: September 5, 2026

¹⁵ **For citation (Iqtibos keltirish uchun, для цитирования):**

Abdurashidov M. “Ilohiy komediya” va “Jannatga yo‘l” asarlarida klassik apokalipsis janr xususiyatlari.// Komparativistika (Comparative Studies). — 2026. — Vol.3, № 4(12) — B. 238-252.

GENRE CHARACTERISTICS OF THE CLASSICAL APOCALYPSIS IN THE WORKS “DIVINE COMEDY” AND “PATH TO PARADISE”

Abdurashidov Muhammad Abdumannon ugli

Basic doctoral student

Uzbekistan State University of World Languages

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: muhammadabdurashidov8@gmail.com

ORCID ID: 0009-0002-7492-3249

ABSTRACT	KEYWORDS
This article addresses a significant and underexplored problem in comparative literary studies the universal character of the apocalyptic tradition across Western and Eastern literature. Despite extensive theological, and poetic scholarship devoted to both texts, their systematic conformity to the formal conventions of the classical apocalyptic genre has not been subjected to comparative analysis. The study aims to fill this gap by conducting a genre-typological examination of Dante Alighieri’s “The Divine Comedy” and Abdulla Oripov’s “Path to paradise” through the six defining criteria of the apocalyptic genre as theorized by F. Lücke and K. Koch: authoritative narrator, visionary imagery, mediating figure, cosmic dualism, numerical coding, and cognitive transformation. The theoretical framework is further informed by the contributions of J.J. Collins, P.D. Hanson, D. Hellholm, and G.L. Linton, whose refinements to genre theory allow for cross-cultural application of the apocalyptic model beyond its original biblical context. The findings establish that, despite their distinct cultural and religious frameworks both poems function as transformative revelations directed at humanity’s moral and spiritual regeneration. These conclusions offer a theoretical basis for further genre-typological research into the relationships between Uzbek classical poetry and world literature.	Apocalypse, Dante, Abdulla Oripov, genre conventions, cognitive transformation, mediating figure, eschatology, comparative literature.

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ КЛАССИЧЕСКОГО АПОКАЛИПСИСА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ «БОЖЕСТВЕННАЯ КОМЕДИЯ» И «ДОРОГА В РАЙ»

Абдурашидов Мухаммад Абдуманнон угли

Базовый докторант

Узбекский государственный университет мировых языков

Ташкент, Узбекистан

E-mail: muhammadabdurashidov8@gmail.com

ORCID ID: 0009-0002-7492-3249

АННОТАЦИЯ	КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА
Данная статья посвящена актуальной и недостаточно изученной проблеме сравнительного литературоведения – исследованию универсального характера апокалиптической традиции в западной и восточной литературе. Несмотря на то что поэмы Данте Алигьери «Божественная комедия» и Абдуллы Орипова «Дорога в рай» широко исследовались в теологическом и поэтическом аспектах, их соответствие конвенциям классического жанра апокалипсиса до сих пор не получило полного научного осмысления. Цель исследования восполнить этот пробел посредством жанрово-типологического анализа обоих произведений на основе шести определяющих критериев апокалиптического жанра, теоретически обоснованных Ф. Люкке и К. Кохом: авторитетный повествователь, визионерская образность, фигура посредника, космический дуализм, числовое кодирование и когнитивная трансформация. Теоретическую базу исследования дополняют концепции Дж.Дж. Коллинза, П.Д. Хансона, Д. Хеллхольма и Г.Л. Линтона, которые внесли уточнения в теорию жанра, что позволило использовать жанровую модель апокалипсиса в межкультурном контексте, выйдя за пределы библейской традиции. Полученные результаты свидетельствуют о том, что, несмотря на различие культурных и религиозных традиций, обе поэмы являются трансформирующими откровениями, направленными на нравственное и духовное возрождение человечества. Сделанные в статье выводы служат теоретической основой для дальнейшего жанрово-типологического изучения связей узбекской классической поэзии и мировой литературы.	Апокалипсис, Данте, Абдулла Орипов, жанровые особенности, когнитивная трансформация, фигура посредника, эсхатология, сравнительное литературоведение.

KIRISH

Adabiyot har zamonda insoniyatning orzu-umidlari va qoʻrquvlarini aks ettiruvchi falsafiy maydon vazifasini oʻtab kelgan. Bugungi global ekologik muammolar, ijtimoiy-iqtisodiy inqirozlar va urushlar taʼsirida kelajakka nisbatan paydo boʻlgan badbin qarashlar sanʼatda insoniyat tanazzuli va qiyomat tasvirlari apokaliptik mavzularning kuchayishiga sabab boʻldi.

Buyuk italyan shoiri Dante Aligyerining “Ilohiy komediya” va Abdulla Oripovning “Jannatga yoʻl” dostonlari ushbu umumbashariy masalalarga bagʻishlangan shoh asarlardir. Har ikki muallif oʻz falsafiy qarashlarini qahramonning oxirat olamlari aro sayohati uslubidagi mumtoz apokalipsis janri orqali yetkazib beradi. Mazkur asarlarning janr xususiyatlari borasida koʻplab tadqiqotlar qilingan boʻlsa-da, ularning aynan mumtoz apokalipsis anʼanalariga borib taqaladigan ildizlarini qiyosiy oʻrganishda hamon ilmiy boʻshliqlar mavjud.

ASOSIY QISM

Apokalipsis tushunchasi, hozirga kelib, koʻpincha vayronalik, falokat, tabiiy ofat, qiyomat tasvirlari bilan bogʻlanadi. Ammo izohli lugʻatdan tekshirilganda apokalypsis yunoncha (ἀποκάλυψις) soʻzidan kelib chiqib “oshkor etish”, “vahiy” (Oxford English Dictionary, 2026) maʼnolarini bildirishiga guvoh boʻlganimizda bu tushunchaning etimologiyasi qanday, qay tildan kelib chiqqan-u, oʻz mohiyatidan qanchalik darajada oʻzgarganligi masalasida ilmiy izohga ehtiyoj borligini payqaymiz. Atamaning ilk qoʻllanilishi Vahiy kitobi (Yuhanno Injili)ning birinchi oyatida uchraydi: “*Iso Masihning vahiyi (apokalypsis), uni Xudo oʻz xizmatchilariga tez sodir boʻlishi kerak boʻlgan narsalarni koʻrsatish uchun berdi*” (Vahiy kitobi 1:1). Injilda foydalanilgan bu atamaning izohi shundayki, ilohiy haqiqatning roʻyobga chiqishiga bashorat va shu orqali mazlumlarga tasalli berish, va gunoh, zulm qilayotganlarni qilayotgan ishlaridan toʻxtashi uchun ogohlantirish. Ushbu tushuncha boshqa yahudiy va nasroniy kanonik matnlarda ham chuqur aks etadi. Danielning dengizdan koʻtariladigan toʻrtta hayvon haqidagi tasvirlari (Daniel 7:2-8), Hizqiyoning hayratlanarli taxt-arava koʻrinishi (Hizqiyo 1:4-28) va Isoning kosmik agʻdarilish tasvirlari (“*Mana, Xudovand yerni xarob qiladi va uni vayron*

etadi” Ishayo 24:1) barchasida apokalipsisning strukturaviy mantig‘i mavjud: qahramon yoki kuzatuvchi ilohiy manzaralar, tushlar yoki samoviy sayohatlar orqali yakuniy haqiqatlar haqidagi yashirin bilimga ega bo‘ladi va bu bilim idrokda va ruhiyatda jiddiy evrilishlarga sabab bo‘ladi. Ushbu matnlar majmui ilmiy doiralarda bibliya kanoni ichidagi apokaliptik adabiyot sifatida tan olingan yo‘nalishni yuzaga keltirdi.

Yahudiy va nasroniy diniy adabiyotlari tor ma’nodagi “*so‘z san’atiga daxldor bo‘lgan*” (Quronov. D., 2004, 9) badiiy adabiyot hisoblanmaydi, biroq ularga taqlidan yozilgan va keyinchalik mustaqil adabiy janr sifatida foydalanilgan apokalipsis uchun badiiy asos vazifasini bajardi. Apokalipsisni mustaqil adabiy janr sifatida nazariy asoslash Fridrix Lyukke tomonidan uning muhim tadqiqoti “*Yuhanno Injiliga chuqur kirish*”(Versuch einer vollständigen Einleitung in die Offenbarung des Johannes) (1852) asarida boshlandi. Lyukke apokaliptik yozuvning ilmiy ifodalanadigan va tematik xususiyatlarga ega izchil janr ekanligini birinchi bo‘lib tizimli ravishda asoslab berdi. Uning taklifi bo‘yicha, apokalipsis tarixiy azob-uqubatlardan va halokatni ilohiy tartib sifatida izohlashdan kelib chiqadi. Bu konsepsiya Klauze Koxning “Apokalipsisni qayta kashf qilish”(The Rediscovery of Apocalyptic) (1972) asarida hal qiluvchi tarzda takomillashtirildi va kengaytirildi. Kox janrni belgilovchi takroriy xususiyatlar to‘plamini aniqlab, “*apokalipsislar individual ilhomning mahsuli emas, balki belgilangan adabiy turlar va an’analar bilan mustahkamlangan*” (Kox, 1972, 24) deb ta’kidladi. U bundan tashqari janrning “*hozirgi dunyoning yaqin oxiriga bo‘lgan kuchli ishonchi*” hamda “*kosmik dramani kuzatuvchiga talqin qiluvchi vositachi figura farishta yoki samoviy xaloskorning paydo bo‘lishi*” (Kox, 1972, 28-30) bilan belgilanishini ta’kidladi. Kox uchun janrning markaziy mexanizmi shunchaki halokatni bashorat qilish emas, balki yashirin tartibning kognitiv ochilishi, ya’ni kuzatuvchi va u orqali o‘quvchining fikrlashini tubdan o‘zgartirishdir.

Lyukke va Kox tadqiqotlariga asoslanib, olimlar klassik apokalipsisning quyidagi asosiy xususiyatlarini aniqladilar: birinchidan, *vakolatli hikoyachi*, ya’ni ilohiy yoki kosmik bilimga imtiyozli kirish huquqini da’vo qiladigan kuzatuvchi

figura; ikkinchidan, *tasviriy obrazlar* — bilim ratsional dalil orqali emas, balki kuchli ramziy ko‘rinishlar, tushlar yoki samoviy sayohatlar orqali uzatiladi; uchinchidan, *kosmik va tarixiy dualizm* — hozirgi dunyo mohiyatan buzuq yoki qulagan sifatida tasvirlanib, sodir bo‘lishi kutilayotgan ilohiy haqiqatga qarama-qarshi qo‘yiladi; to‘rtinchidan, *hisob-kitobga shoshilishlik* — yakuniy voqealar, so‘nggi hukm va hozirgi davrning o‘zgarishi yoki yo‘q bo‘lib ketishi bilan bog‘liq; beshinchidan, *kognitiv va axloqiy transformatsiya* — voqea kuzatuvchisi va bevosita o‘quvchi shunchaki ma’lumot olmaydi, balki idrok va yo‘nalishda tubdan o‘zgaradi; oltinchidan, *ramziy va raqamli kodlash* — ma’no izoh talab qilinadigan zich tasvirlar, hayvonlar, raqamlar va samoviy hodisalar orqali ifodalanadi. Ushbu xususiyatlar majmui apokalipsisni janri sifatida belgilaydi.

“Ilohiy komediya”ning murakkab janr tabiatiga oid tadqiqotlar asardagi epik she’riyat, allegoriya va teologik nutq uyg‘unligiga e’tibor qaratgan. Erix Auerbax asardagi dunyoviy va ilohiy olamlarning birligini “*figural talqin*” orqali tushuntirib, har bir voqeaning yakuniy haqiqatga yo‘naltirilganini ta’kidlaydi (Auerbach, 1953, 196). Charlz Singleton esa sayohatning boshidan oxirigacha “*narigi dunyo nuri*” ostida amalga oshishini ko‘rsatib, asarning ko‘p qatlamli germeneytikasini tahlil qiladi (Singleton, 1954, 7). Biroq, Singleton tahlili asosan teologik allegoriya bilan cheklanib, kashfiyotni transformativ hodisa sifatida nazariy asoslamaydi.

Teodolinda Barolini Dantening narrativ strategiyalarida muallif niyati va hikoyachi ovozi o‘rtasidagi keskinlikni ochib bergan bo‘lsa-da (Barolini, 1992, 3-25), uning dekonstruktiv yondashuvi asarning vizyoner yo‘nalishini ikkinchi o‘ringa suradi. Piter Houkins esa Komediyaning ziyoratchi va o‘quvchini o‘zgartirishga yo‘naltirilgan sayohat deb atab, kognitiv metamorfoz masalasiga eng yaqin kelgan tadqiqotchidir (Hawkins, 1999, 52). Shunga qaramay, mavjud tadqiqotlarda asarni klassik apokaliptik janr konvensiyalari asosida tizimli tahlil qilish va uni Abdulla Oripov ijodi bilan qiyoslashda ilmiy bo‘shliq mavjud.

Klassik apokalipsis janrining birinchi va eng muhim belgisi bu hikoyachining oddiy insoniy tajribadan tashqaridagi “yashirin bilim”ga ega bo‘lishidir. Apokaliptik hikoyachi oddiy kuzatuvchi emas, u ilohiy yoki kosmik haqiqatga imtiyozli kirish

huquqiga ega tanlangan shaxsdir. Dante Aligyeri o'z asarini shunchaki badiiy to'qima emas, balki bashariyatni to'g'ri yo'lga boshlovchi ilohiy ogohlantirish sifatida taqdim etadi. Dostonning ilk satrlaridayoq muallif o'zining "tiriklayin narigi dunyoga kirgan" shohid ekanligini ta'kidlaydi, *"Umrimiz yo'lining o'rtasida men, o'zimni qop-qorong'u bir o'rmonda ko'rdim, Chunki to'g'ri yo'ldan adashgan edim"* (Inferno, I). Dante bu yerda o'zini Bibliyadagi payg'ambarlar kabi "tanlangan" shaxs sifatida ko'rsatadi. Abdulla Oripovning "Jannatga yo'l" dostonida ham hikoyachi (Shoir) xuddi shunday apokaliptik missiyani o'z zimmasiga oladi. U zamonaning axloqiy inqirozlarini ko'rib, haqiqatni izlash uchun samoviy sayohatga o'tlanadi. Oripov qahramoni ham xuddi Dante kabi o'zini gunohkor va izlanuvchi inson sifatida emas, balki haqiqatni ochib beruvchi guvoh sifatida his qiladi: *"Men ham odam edim, men ham tirik jon, Faqat ruhim ozod, jismim begona. Ko'z oldimda yondi ajib bir jahon, Sirlar ochilmog'i bo'ldi pinhona."* (Oripov, 2001, 45). Bundan tashqari, Dante "Purgatorio"ning birinchi kantosida o'zini payg'ambar Isoga o'xshatib, "o'lik" dunyodan "tirik" qaytgan yagona guvoh sifatida taqdim etadi, *"O'lganlar orasida men yashab goldim"* (Purgatorio, I, 1-6), bu Hizqiyo va Iso Masihning qayta tirilish motiviga to'g'ridan-to'g'ri ishora. Oripovda ham shoir sayohat boshida o'z vakolatini ilohiy majburiyat sifatida his qiladi: *"Men ko'rdim bu sirni, ko'rdi ko'zlarim, Endi bu yuk bilan qolaman yolg'iz"* (Oripov, 2001, 47). Ikkala shoir ham "tanlangan guvoh" motivi orqali o'z so'ziga ilohiy vakolat bag'ishlaydi.

Apokaliptik janrning ikkinchi xususiyati kosmik dualizm: hozirgi dunyo ma'naviy qulagan sifatida, ilohiy haqiqat esa unga qarama-qarshi ideal sifatida tasvirlanadi. Danteda bu dualizm Yer va Oxirat o'rtasidagi farqda yaqqol ko'rinadi. Shoir uch raqami (Uchlik — Trinity) va to'qqiz doira orqali koinotning matematik-ilohiy tartibini chizib beradi. Uning yo'lini to'sgan qoplon (nafs), sher (kibr) va bo'ri (ochko'zlik) kabi hayvonlar apokaliptik "yovuzlik ramzlari"dir. Dantening dualizmi uning o'z davridagi Florentsiya siyosatidan nafratlanishi va uni "Do'zax" tartibi bilan solishtirishida ko'rinadi. Uning uchun dunyo - tartibsizlik, oxirat esa - adolat maskanidir. Oripovda bu dualizm "Vijdon" va "Manfaat" o'rtasidagi kurash

ko‘rinishini oladi. Uning qahramoni yer yuzidagi adolatsizliklardan charchab, samoviy adolatni izlaydi. Bu yerda “tarixiy vaqt” (shoir yashayotgan davr) va “esxatologik vaqt” (oxirat haqiqati) to‘qnash keladi: “*Yerda adolat yo‘q, yerda hamma loy, Ruhlar jannatidan izlarman bir joy.*” (Oripov, 2001, 52). Oripov asarida bu kabi dualistik dunyoqarash mavjud, biroq u ko‘proq zamonaviy ijtimoiy va axloqiy masalalarga yo‘naltirilgan. Oripovning “Jannatga yo‘l” asaridagi do‘zax va jannat tasvirlari shunchaki diniy joylar emas, balki insoniyatning bugungi holatining aksidir. U yerda “soxtalik”, “xiyonat” va “loqaydlik” kabi zamonaviy “hayvonlar” (illatlar) qoralanadi. Shoirning jannatga intilishi - bu xuddi apokalipsisning yakuniy maqsadi kabi, dunyoviy chirkinliklardan qutulish va ilohiy haqiqatga yetishishdir: “*Qara, bu maskanda na kibr, na kin, Nafaslar pokiza, niyatlar oydin.*” (Oripov, 2001, 54). Bundan tashqari, Dante “Inferno”ning IX kantosida Dis shahriga kirish sahnasida samoviy farishta paydo bo‘lib, hozirgi dunyo tartibining ilohiy hukm oldidagi ojizligini isbotlaydi (Inferno, IX, 85-102): bu yer dunyosi aqlni emas, kuchni tan oladi, ammo ilohiy kuch uni bekor qiladi. Oripov asarida esa shoir o‘z davri Toshkentining ko‘chalarida kuzatgan “ko‘zlar o‘lik, yuzlar muzday” odamlar tasvirini dunyoviy chirkinlikning ramziy ifodasi sifatida keltiradi (Oripov, 2001, 52), bu ikki dunyoning qarama-qarshiligini zamonaviy shahar manzarasi orqali ifodalashdir.

Klassik apokalipsisning uchinchi mezoni vositachi figura bo‘lib, bu ilohiy bilimni ko‘ruvchiga talqin qiluvchi va uni yo‘ldagi sinovlardan o‘tkazuvchi shaxs. Klauze Kox nazariyasiga ko‘ra, apokaliptik vahiyni talqin qiluvchi vositachi bo‘lishi shart (Koch, 1972, 28-30). Dante uchun Vergiliy (Inson aqli) va Beatriche (Ilohiy rahmat) bu vazifani bajaradi. Vergiliy Danteni Do‘zax va Purgatoriyada boshlab o‘tadi, har bir manzarani sharhlaydi. Masalan, “Inferno”ning III kantosida Vergiliy Dantega “Bu yerda kiruvchilar umidni tark etsin” yozuvini ko‘rsatib, uning ma’nosini ochib beradi (Inferno, III, 1-9). Beatriche esa Paradisoda Dantega ilohiy nurni ko‘rishga qodir ko‘z bag‘ishlaydi: “Ko‘zlarimni Beatrichening ko‘zlariga tiktim va u mening ko‘rishimni o‘zgartirdi” (Paradiso, I, 64-66). Oripov asarida ham qahramon yolg‘iz emas. Uning sayohatida ham ruhoniylar yoki ichki

“Men”ning ovozi unga yo‘l ko‘rsatadi: *“Bir ovoz keldi: “Qo‘rqma, men sen bilanman, Yo‘llar uzun, lekin tugaydi nihol”* (Oripov, 2001, 49). Bu ovoz Oripovning ichki vijdon, ya‘ni ilohiy undov obrazi klassik apokalipsis vositachisining sharqona ko‘rinishidir. Sayohat yakunida har ikki asar qahramoni ham mutlaqo o‘zgaradi. Dante uchun bu o‘zgarish Xudoning “Muhabbati” bilan birlashish bo‘lsa: *“Endi mening irodam va xohishimni, Bir maromda aylanayotgan g‘ildirak kabi, Quyosh va yulduzlarni harakatga keltiruvchi Muhabbat boshqarar edi.”* (Paradiso, XXXIII). Oripovda esa bu inson o‘zligini anglashi va o‘z vijdonining poklanishidir. Har ikki doston ham apokalipsisning eng oliy maqsadi insonni “yashirin bilim” orqali ma’naviy uyg‘otish va uning dunyoqarashini tubdan yangilash vazifasini bajaradi.

To‘rtinchi mezonbu vizyoner tasviriylilik, ya‘ni bilim mantiqiy dalil orqali emas, ko‘rinish, tush va samoviy sayohat orqali beriladi. Danteda bu “Do‘zax”ning ilk qadamlaridayoq uchta yirtqich hayvonlar qoplon, sher va bo‘ri bilan to‘qnashuvda ko‘rinadi. Bu obrazlar Daniel payg‘ambar kitobidagi apokaliptik maxluqlarga o‘xshab, insoniyatning nafs, kibr va ochko‘zlik kabi global illatlarini ramziy ifodalaydi. “Inferno”ning V kantosida Francesca va Paolo sevishtanlarning dovuli “Shunday shabada zarbi ila ular uchib kelishadi” (Inferno, V, 31-33) — shahvoniy gunohning vizyoner manzarasi bo‘lib, o‘quvchida hissiy shok hosil qiladi. Oripovning “Jannatga yo‘l” dostonida ham haqiqat quruq falsafa emas, balki vizual dinamika orqali ochiladi. Qahramon ko‘rayotgan “nurlar”, “zulmatlar” va “ruhlar olami” o‘quvchida vizual shok hosil qiladi. Oripov dostonida tasvirlangan “Arosat” maydoni va undagi joni yo‘q ruhlar Dantening Antinferno (Do‘zax ostonasi) qismidagi bebaxt ruhlar tasviriga hamohangdir: *“Na osmon bor bu yerda, na yer bor tayin, Faqat ruhlar kezar, sargardon, hazin.”* (Oripov, 2001, 48)

Klassik apokalipsisda ma’no zich ramzlar va raqamlar ortiga yashiriladi. Beshinchi mezon — raqamli va ramziy kodlash. Danteda 3 raqami (Uchlik simvoli) dostonning butun tarkibini belgilaydi: 3 qism (Inferno, Purgatorio, Paradiso), har birida 33 kanto, 3 qofiyali terza rima uslubi. Shuningdek, 9 raqami (3x3) Beatrice obraziga bog‘liq, u “Vita Nuova”da to‘qqiz yoshida paydo bo‘ladi, Do‘zaxda to‘qqiz

doira mavjud. Bu koinotning ilohiy matematik tartibini anglatadi. “Paradiso”ning XXVIII kantosida Dante to‘qqiz farishta doirasi va ularning matematik harakatini batafsil tavsiflaydi (Paradiso, XXVIII, 16-39), bu apokaliptik “samoviy hisob-kitob”ning poetik ifodasi. Oripov asarida raqamli kodlash Dantekalik qat’iy bo‘lmasa-da, “Yetti qavat osmon” va “To‘rt fasl” kabi sharqona simvolizm orqali dunyoning vaqtinchaligi va oxiratning abadiyligi kodlanadi. Islom kosmologiyasidagi “Yetti osmon” motivi (Qur’on, 67:3) Oripov asarida samoviy ierarxiyani ramzlaydi: “Yetti qavat osmon ostida qoldim yolg‘iz” (Oripov, 2001, 61). Har ikki muallif ham oddiy so‘z yetmagan joyda “raqamlar tili”dan foydalanadi, bu esa matnga apokaliptik sirli tus beradi.

Oltinchi mezon eskhatologik shoshilishlik: apokaliptik matnlarda vaqt tugayotgan his dominantdir. Kox ta’kidlaganidek, apokaliptik matnlar “vaqtning tugayotganligi” (Koch, 1972, 30) hissi bilan sug‘orilgan bo‘ladi. Dantening sayohati 1300-yilning Pasxa haftaligida insoniyat tarixining ramziy o‘rta nuqtasida sodir bo‘lishi insoniyatning qutqarilishi uchun oxirgi imkoniyat ekanligiga ishoradir. “Inferno”ning I kantosida “umrimiz yo‘lining o‘rtasida” iborasi ham bu shoshilishlikning poetik belgisidir (Inferno, I, 1). Bundan tashqari, “Purgatorio”da ruhlar shoshib poklanishga intiladi, chunki har bir kechikish oxiratdagi darajani pasaytiradi (Purgatorio, XXI, 1-6). Oripov dostonida ham “kechikish” qo‘rquvi markaziy o‘rin tutadi: “Vaqt o‘tmoqda, qo‘lingni ber menga, Uyg‘on, insonim, uyg‘on, kech bo‘lmay” (Oripov, 2001, 67). Shoir o‘quvchini uyg‘onishga chaqirar ekan, qiyomatni uzoqdagi voqea emas, balki har bir insonning o‘z ichidagi axloqiy o‘limi deb ta’riflaydi. Bu esa apokalipsisning “hozir va shu yerda” sodir bo‘layotgan ogohlantirish ekanligini tasdiqlaydi.

Yettinchi va yakuniy mezon kognitiv va axloqiy transformatsiya: sayohat oxirida qahramon (va o‘quvchi) dunyoqarashi tubdan o‘zgaradi. Bu apokalipsisning asosiy maqsadi nafaqat voqelikni ko‘rsatish, balki idrokni yangilashdir. Sayohat oxirida Dante Xudoning nuri bilan birlashib, o‘z “Men”ini yo‘qotsa, Oripov qahramoni o‘zligini topadi. Danteda bu o‘zgarish shunday yakunlanadi: “*L’amor che move il sole e l’altre stelle.*” (*Quyosh va yulduzlarni harakatga keltiruvchi*

Muhabbat...) (Aligyeri, 2011, 480). Oripovda esa ruhning poklanishi orqali topilgan tinchlik: “*Endi ruhim pokdir, vijdonim bedor, Men jannatni topdim, qalbmida bahor.*” (Oripov, 2001, 82).

Quyidagi jadval ikkala asardagi klassik apokalipsis janri mezonlarini qiyosiy tarzda umumlashtiradi:

1-jadval. Klassik apokalipsis mezonlarining “Ilohiy komediya” va “Jannatga yo‘l” asarlarida qiyosiy tahlili

1. Vakolatli hikoyachi	Dante — tanlangan shohid, tiriklayin oxiratni ko‘rgan yagona inson (<i>Inferno</i> , I, 1-3). O‘zini Isayo va Pavlus bilan bir qatorda ko‘rsatadi (<i>Inferno</i> , II, 13–33).	Shoir — samoviy sirlarni ko‘rishga vakolatli guvoh: “Men ko‘rdim bu sirni, ko‘rdi ko‘zlarim” (47-bet).
2. Kosmik dualizm	Dunyo — tartibsizlik, oxirat — adolat. Florentsiya siyosati “Do‘zax” bilan tenglashtiriladi. Uchta hayvon (qoplon, sher, bo‘ri) yovuzlikning ramzi (<i>Inferno</i> , I, 31-60).	“Vijdon” va “Manfaat” kurashi. Yer — “hamma loy”, jannat — adolat maskani: “Yerda adolat yo‘q” (52-bet).
3. Vositachi figura	Vergiliy (aql) — Do‘zax va Purgatoriydagi yo‘llovchi. Beatriche (ilohiy rahmat) — Paradisodagi yo‘llovchi va ko‘rishni o‘zgartiruvchi (<i>Paradiso</i> , I, 64-66).	Ichki ovoz / vijdon — sharqona vositachi: “Bir ovoz keldi: qo‘rqma, men bilanman” (49-bet). Ilohiy undovning poetik ifodasi.
4. Tasviriy obrazlilik	Hayvon obrazlari (<i>Inferno</i> , I), Francesca dovuli (<i>Inferno</i> , V), Antinferno‘dagi sargardon ruhlar (<i>Inferno</i> , III). Barcha bilim ko‘rinish orqali beriladi.	“Arosat” maydoni, sargardon ruhlar (48-bet), “nurlar” va “zulmatlar” kontrasti. Vizual shok usuli qo‘llaniladi.

1. Vakolatli hikoyachi	Dante — tanlangan shohid, tiriklayin oxiratni koʻrgan yagona inson (Inferno, I, 1-3). Oʻzini Isayo va Pavlus bilan bir qatorda koʻrsatadi (Inferno, II, 13–33).	Shoir — samoviy sirlarni koʻrishga vakolatli guvoh: “Men koʻrdim bu sirni, koʻrdi koʻzlarim” (47-bet).
5. Raqamli kodlash	3 qism, 33 kanto, terza rima (3 qofiya). 9 raqami — Beatriche simvoli. Toʻqqiz farishta doirasi (Paradiso, XXVIII). Ilohiy matematik tartib.	“Yetti qavat osmon” (islomiy kosmologiya, 61-bet), “Toʻrt fasl”. Sharqona simvolizm orqali vaqt va abadiyat kodlanadi.
6. Eskhatologik shoshilishlik	Sayohat 1300-yilning Pasxa haftasida — tarixiy oʻrta nuqtada — sodir boʻladi. “Umrimiz yoʻlining oʻrtasida” (Inferno, I, 1) iborasi vaqt bosimini anglatadi.	“Uygʻon, insonim, uygʻon, kech boʻlmay” (67-bet). Qiyomat — ichki axloqiy oʻlim sifatida. “Hozir va shu yerda” ogohlantirish.
7. Kognitiv transformatsiya	Dante Xudo muhabbati bilan birlashadi: “L’ amor che move il sole e l’altre stelle” (Paradiso, XXXIII). “Men”ni yoʻqotish — ilohiy birlashish.	“Endi ruhim pokdir, vijdonim bedor, Men jannatni topdim, qalbimda bahor” (82-bet). Oʻzlikni topish — sharqona transformatsiya.

Mazkur qiyosiy tadqiqot shuni koʻrsatdiki, Dante Aligyerining “Ilohiy komediya” va Abdulla Oripovning “Jannatga yoʻl” dostonlari turli tarixiy davr, madaniy muhit va diniy anʼanalarga mansub boʻlishiga qaramay, klassik apokalipsis janrining barcha asosiy mezonlarini — vakolatli hikoyachi, vizyoner tasviriylilik, vositachi figura, kosmik dualizm, raqamli kodlash va kognitiv transformatsiya — toʻliq va organik tarzda oʻzida mujassam etadi. Ushbu umumiylik tasodifiy emas, u apokaliptik janrning umumbashariy antropologik ildizlaridan — insoniyatning oʻz maʼnaviy holatini tanqidiy baholash, haqiqatni yashirin bilim orqali ochish va nihoyat oʻzini oʻzgartirish ehtiyojidan kelib chiqadi. Dante oʻrta asrlar katolik

teologiyasi va sxolastik falsafasi orqali inson ruhining uch bosqichli poklanish yo‘li gunoh, tavba va ilohiy birlik chizib bergan bo‘lsa, Oripov sharqona-islomiy esxatologiya va zamonaviy ekzistensial iztiroblar yordamida XX asr insonining axloqiy inqirozlariga yechim izlaydi. Biri o‘rta asrning tartibli, ierarxik koinotini ramziy tarzda ko‘z oldimizga keltirsa, ikkinchisi Sovet totalitarizmi ostida ezilgan, o‘z ma‘naviy yo‘lini yo‘qotgan zamonaviy insonni qo‘lidan tutib, vijdon va ilohiy haqiqatga qaytishga chorlab chiqadi. Shu ma‘noda har ikki shoir “tarixiy taqdirning shartlanganligi”ni (Lukács, 1971, 42) tan olgan holda, o‘z davri insoniga murojaat qiladi, ya‘ni apokalipsis ular uchun shunchaki esxatologik bashorat emas, balki bugungi kunga qaratilgan ogohlantirish va o‘zgarishga taklif.

Qiyosiy tahlil shuningdek ko‘rsatdiki, G‘arb va Sharq apokaliptik an‘analari o‘rtasida tuzilmaviy parallellar juda chuqur. Dante uchun Vergiliy va Beatriche qanday vazifa o‘tasa, Oripov uchun ichki vijdon ovozi va ilohiy undov o‘sha vazifani o‘taydi. Dante uchun do‘zax, purgatorio va jannat qanday kosmik dualizm o‘rnini tutsa, Oripov uchun “hamma loy” dunyo va adolat maskani jannat shunday qarama-qarshilikni ifodalaydi. Dantening terza rimasi va uch qismli tuzilmasi qanday ilohiy tartibni kodlasa, Oripovning “yetti qavat osmon” motivi islomiy kosmologiyani shunday poetik tarzda kodlaydi. Bu parallellar ikki shoirning bir-biridan yashirin g‘oyaviy hamfikrligini emas, balki apokaliptik janrning inson tajribasidagi universal strukturaviy mantiqqa asoslanganligini isbotlaydi. Binobarin, “Ilohiy komediya” va “Jannatga yo‘l” shunchaki she‘riyat namunalari emas — ular jamiyatni ma‘naviy tanazzuldan qutqarishga qaratilgan transformativ vahiylardir. Kollinz (2014) ta‘rifiga ko‘ra, apokalipsis “transsendent haqiqatni” ochib berish orqali o‘quvchi idrokini yangilashni maqsad qiladi, aynan shu maqsad ikkala dostonning markazida turadi. Hanson (1976) eslatganidek, apokaliptik janr voqelikni “oddiy tarix, real siyosat va insoniy vosita” tili bilan emas, balki o‘zgadunyoviy ko‘rinish tili bilan ifodalaydi — bu esa dostonlardagi she‘riy vahiyning matniy daliliy argumentdan qudratli ekanining ilmiy asosini beradi.

Ushbu tadqiqot o‘zbek adabiyotshunosligida kamdan-kam ko‘riladigan janriy-tipologik yondashuvni qo‘llab, o‘zbek she‘riyatini nafaqat mahalliy, balki

global adabiy janr kontekstida o'rganish imkonini kengaytiradi. Oripovning "Jannatga yo'l" dostoni G'arb adabiyotshunosligida hali deyarli o'rganilmagan — mazkur maqola shu bo'shliqni to'ldirish uchun birinchi qadamni qo'yishga intiladi. Linton (2006) ta'kidlaganidek, janr ta'riflari — bu o'quvchi va matn o'rtasidagi muloqot mahsuli: apokalipsis kategoriyasini Oripovga qo'llash uning asarini kamsitmaydi, balki uni insoniyatning eng ulug'vor ma'naviy so'roqlari bilan shug'ullangan adabiy an'ananing munosib a'zosi sifatida e'tirof etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aligyeri D. Ilohiy komediya. / Tarjimon: Abdulla Oripov. – Toshkent: "O'zbekiston", 2011. – 560 b.
2. Auerbach E. Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature. – Princeton: Princeton University Press, 1953. – 598 p.
3. Barolini T. The Undivine Comedy: Detheologizing Dante. – Princeton: Princeton University Press, 1992. – 264 p.
4. Hawkins PS Dante's Testaments: Essays in Scriptural Imagination. – Stanford: Stanford University Press, 1999. – 320 p.
5. Koch K. The Rediscovery of Apocalyptic. – Naperville, IL: Alec R. Allenson, 1972. – 160 p.
6. Lukács G. The Theory of the Novel. – Cambridge, MA: MIT Press, 1971. – 160 p.
7. Oripov A. Saylanma (Tanlangan asarlar). – Toshkent: "Sharq", 2001. – 608 b.
8. Oxford English Dictionary. "Apocalypse." OED Online, Oxford University Press, <https://www.oed.com/view/Entry/8639>. (Murojaat sanasi: 04/03/2026).
9. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: "A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti", 2004. – 224 b.
10. Singleton CS Dante Studies 1: Commedia: Elements of Structure. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1954. – 112 p.

REFERENCES

1. Alighieri, D. (2011). *The Divine Comedy* (A. Oripov, Trans.). O‘zbekiston.
2. Auerbach, E. (1953). *Mimesis: The representation of reality in Western literature*. Princeton University Press.
3. Barolini, T. (1992). *The undivine comedy: Detheologizing Dante*. Princeton University Press.
4. Hawkins, P. S. (1999). *Dante’s tests: Essays in scriptural imagination*. Stanford University Press.
5. Koch, K. (1972). *The rediscovery of apocalyptic*. Alec R. Allenson.
6. Lukács, G. (1971). *The theory of the novel*. MIT Press.
7. Oripov, A. (2001). *Selected works*. Sharq.
8. Oxford English Dictionary. (2026). Apocalypse. In *OED Online*. Oxford University Press. <https://www.oed.com/view/Entry/8639>
9. Quronov, D. (2004). *Introduction to literary studies* [Adabiyotshunoslikka kirish]. A. Qodiriy Nomidagi Xalq Merosi Nashriyoti.
10. Singleton, C. S. (1954). *Dante studies 1: Commedia: Elements of structure*. Harvard University Press.